

**Науковий вісник Львівського національного університету
ветеринарної медицини та біотехнологій імені С.З. Гжицького.
Серія: Економічні науки**

**Scientific Messenger of Lviv National University
of Veterinary Medicine and Biotechnologies.
Series: Economical Sciences**

ISSN 2519-2701 print

<https://nvlvet.com.ua/index.php/economy>

doi: 10.32718/nvlvet-e10504

UDC 339.9:314.14(477)

The impact of migration processes on economic development during martial law in Ukraine

I. Voronyi, T. Sytnyk, I. Ivanitskyi

Stepan Gzhytskyi National University of Veterinary Medicine and Biotechnologies Lviv, Lviv, Ukraine

Article info

Received 20.02.2025

Received in revised form

24.03.2025

Accepted 25.03.2025

Stepan Gzhytskyi National
University of Veterinary Medicine
and Biotechnologies Lviv,
Pekarska Str., 50, Lviv, 79010,
Ukraine.
E-mail: romvoromyj@bigmir.net

Voronyi, I., Sytnyk, T., & Ivanitskyi, I. (2025). The impact of migration processes on economic development during martial law in Ukraine. Scientific Messenger of Lviv National University of Veterinary Medicine and Biotechnologies. Series: Economical Sciences, 27(105), 21–28. doi: 10.32718/nvlvet-e10504

This article examines the dynamics of forced migration processes in Ukraine since the beginning of hostilities on its territory. The scale of internal and external migration of the population is analyzed, with an emphasis on its detailing in the context of individual regions. The impact of migration flows on the demographic situation in individual regions, the labor market, and employment opportunities is studied. The dependence of the economic situation on the scale of migration processes both in individual territories and in the country as a whole is analyzed. The shortage of labor has become a serious challenge for business. Moreover, it is characteristic that the mass migration of working-age people abroad occurred not only from regions directly located in the zone of military conflict, but also from relatively prosperous territories remote from the realities of hostilities. Attention is focused on the need to expand the labor market in regions not affected by hostilities. The prerequisites for the possible repatriation of external Ukrainian migrants to the territory of the state have been investigated. It was determined that the most important stage in the possible repatriation of refugees should be the approval by the government of the state seeking to return its citizens to their homeland of a comprehensive program document for the return of refugees, which would contain strategic integrated planning and strong institutional cooperation between government structures, business, and international organizations. It was determined that the most important stage in the possible repatriation of refugees should be the approval by the government of the state seeking to return its citizens to their homeland of a comprehensive program document for the return of refugees, which would contain strategic integrated planning and strong institutional cooperation between government structures, business, and international organizations.

Key words: migration flows, migrants, labor market, economy, demography, repatriation.

Вплив міграційних процесів на економічний розвиток під час дії воєнного стану в Україні

I. В. Вороний, Т. І. Ситник, І. Є. Іваніцький

*Львівський національний університет ветеринарної медицини та біотехнологій імені С. З. Гжицького,
м. Львів, Україна*

У даній статті розглядається динаміка вимушених міграційних процесів в Україні з початку ведення бойових дій на її території. Проаналізовано масштабність внутрішньої та зовнішньої міграції населення, зроблено акцент на її деталізації в розрізі окремих регіонів. Досліджено вплив міграційних потоків на демографічний стан в окремих регіонах, ринок робочої сили, можливість працевлаштування. Проаналізовано залежність економічної ситуації від масштабності міграційних процесів як на окремих територіях, так і загалом у державі. Нестача робочої сили стала серйозним викликом для бізнесу. Причому характерним є те, що масова міграція осіб працездатного віку за кордон відбувалась не лише з регіонів, які безпосередньо перебувають в зоні воєнного конфлікту, а й з відносно благополучних та віддалених від реалій бойових дій територій. Така ситуація здебільшого продиктована потребою залучення до лав Збройних Сил України чоловіків мобілізаційного віку та елементарним небажанням останніх бути

мобілізованими. Акцентовано увагу на необхідності розуміння проблем міграції осіб працездатного віку, пошуку нових, більш дієвих, методів здійснення міграційної політики та способів впливу на мотивацію робочої сили в умовах дії воєнного стану. Досліджено проблеми розміщення, працевлаштування та соціальної адаптації вимушених внутрішніх переселенців. Акцентовано увагу на потребі у розширенні ринку праці в регіонах, не охоплених бойовими діями. Досліджено передумови можливої репатріації зовнішніх українських переселенців на територію держави. Визначено, що найважливішим етапом при можливій репатріації біженців, має бути схвалення урядом держави, яка прагне повернути своїх громадян на батьківщину, комплексного програмного документа щодо повернення біженців, який містив би стратегічне інтегроване планування та міцну інституційну співпрацю між урядовими структурами, бізнесом та міжнародними організаціями. Лише за умови схвалення такої стратегії на урядовому рівні різного роду міжнародні організації можуть бути зацікавленими у сприянні соціально-економічному розвитку країн походження біженців, зокрема у наданні переселенцям засобів для існування на початковому етапі, допомоги у першочерговому вирішенні житлових, майнових, земельних та інших проблем.

Ключові слова: міграційні потоки, переселенці, ринок праці, економіка, демографія, репатріація.

Вступ

Ситуація, в якій опинилась Україна з початку повномасштабного військового вторгнення сусідньої держави-агресора в лютому 2022 року, стала передумовою серйозних викликів для державних інституцій, простих громадян та бізнесових структур. Введення воєнного стану в країні стало причиною масової міграції робочої як всередині держави, так і за кордон. Оскільки масштабні міграційні процеси зачепили в основному населення працездатного віку, це стало серйозним викликом для підприємств усіх без винятку галузей та секторів економіки.

Аналіз міграційних процесів має за мету виявити вигоди, ризики та втрати, які безпосередньо виникають в результаті утворення певних міграційних потоків. Разом з тим, беззаперечним є твердження, що еміграція працездатного населення за межі держави створюють суттєві ризики в плані результативності соціально-економічних та суспільно-політичних трансформацій всередині держави-експортера робочої сили (Pyshulina & Yurchyshyn, 2023).

В працях багатьох вчених відзначається, що міжнародна трудова міграція та національний ринок праці взаємопов'язані між собою і впливають одне на одного. Міжнародна трудова міграція може спричинити такі очевидні негативні наслідки для національного ринку праці, як посилення конкуренції, зниження рівня середньої заробітної плати в приймаючій країні та відтік мізків у країні походження (Bobrova & Don, 2023).

В той же час, важливо розуміти передумови виникнення міграційних процесів та їх глибину (Holota et al., 2023). Основною причиною виникнення міграційних процесів варто вважати бажання громадян покращити рівень свого життя. Серед інших чинників часто виділяють неможливість нормально проживати в певних умовах, що склались (Tomashuk & Boltovska, 2022). Ці першопричини часто є взаємопов'язаними і мають безпосереднє відношення до сьогодишньої ситуації з міграційними процесами в Україні. Загальновідомо, що першопричиною масштабної міграції громадян є безпекова ситуація, спричинена масштабними воєнними діями в окремих регіонах держави. Також виділяють певні групи чинників, які можуть бути причиною міграційних процесів, зокрема природно-кліматичні, демографічні, політичні, етнічні тощо.

Мета та завдання дослідження. З огляду на вищесказане, основною метою даної статті варто вважа-

ти дослідження першопричин масових міграційних процесів в Україні з початку бойових дій на її території, їх вплив на економічний розвиток держави та пошук можливостей репатріації зовнішніх переселенців на територію держави в повоєнний період.

Матеріал і методи досліджень

При написанні статті використано загальнонаукові методи систематизації нормативної та наукової інформації для оцінки масштабів на направленості міграційних процесів в Україні в період дії воєнного стану, зокрема для дослідження їх впливу на демографічні процеси, ринок праці, потенційні можливості наповнення дохідної частини бюджету та вплив тих чинників на соціально-економічний розвиток держави загалом.

Дослідження міграційних процесів вимагало застосування кількісних та якісних методів. Кількісні методи дали змогу виділити закономірності розвитку явища та вивести спільні ознаки, а якісні методи дозволили здійснити структурний опис та пояснити динаміку процесу, зокрема здійснити структурний опис міграційних потоків, виділити закономірності розвитку явища та пояснити динаміку процесу. Це створило можливості для аналізу динаміки міграційних зрушень за допомогою обробки статистичної інформації та розрахунку детермінованих показників, таких як масштаби міграції, коефіцієнти прибуття та вибуття, міграційне сальдо, валова міграція, коефіцієнт загального міграційного обороту та результативність міграції.

Результати та їх обговорення

Основною причиною виникнення міграційних процесів варто вважати бажання громадян покращити рівень свого життя. Серед інших чинників часто виділяють неможливість нормально проживати в певних умовах, що склались. Ці першопричини часто є взаємопов'язаними і мають безпосереднє відношення до сьогодишньої ситуації з міграційними процесами в Україні. Загальновідомо, що першопричиною масштабної міграції громадян є безпекова ситуація, спричинена масштабними воєнними діями в окремих регіонах держави. Також виділяють певні групи чинників, які можуть бути причиною міграційних процесів, зокрема природно-кліматичні, демографічні, політичні, етнічні тощо.

Мотиви, які спонукають до міграції, можуть бути суб'єктивними та об'єктивними. Зрозуміло, що кожен громадянин може свідомо змінити місце проживання задля задоволення своїх особистих потреб з метою покращення умов проживання, пошуку кращої роботи чи здобуття освіти. Однак також можуть бути задіяні чинники об'єктивного характеру, пов'язані з різноманітними природними катаклізмами, нестачею продуктів харчування, військовими діями тощо. В сьогодиншій ситуації з міграційними процесами в Україні власне мотиви суб'єктивного характеру є першочерговими. Масштабні воєнні дії на окремих територіях держави стали причиною втрати жителями тих територій житла, роботи, елементарних безпечових умов щодо проживання.

Наразі важко оцінити чисельність населення, яке на даний час проживає на території України. Станом на початок лютого 2022 року за оцінками вчених Інституту демографії та соціальних досліджень ім. М. Птухи чисельність населення складала близько 41,1 млн осіб без врахування населення Криму, але враховуючи жителів окремих районів Донецької та Луганської областей (ОРДЛО) ([Ptoukha Institute for Demography..., 2022](#)).

Від початку повномасштабного вторгнення, не враховуючи осіб, які емігрували за межі держави, чисельність населення України суттєво скоротилась через значну кількість загинув, пропавших безвісти та полонених. За приблизними оцінками більше 8 млн осіб змушені були емігрувати за межі держави, близько 5 млн. громадян держави стали внутрішніми мігрантами. Невтішними є прогнози щодо можливого повернення наших громадян назад після мирного врегулювання ситуації, оскільки значна частка молоді вже успішно інтегрувалась в суспільства інших держав. До того ж слід додати вимушену (примусову) еміграцію, тобто людей, примусово вивезених на територію держави-агресора.

З початком повномасштабного вторгнення динаміка міграційних потоків в Україні кардинально зросла, що наклало негативний відбиток на демографічну ситуацію в країні та серйозно порушило баланс робочої сили на ринку праці. Частина міграційних процесів відбувалась всередині держави, коли громадяни, покидаючи свої домівки в зоні проведення бойових дій переселялись у більш безпечні та віддалені регіони країни. За даними Міністерства соціальної політики України ([Ministerstvo sotsialnoi polityky Ukrainy, 2024](#)) чисельність офіційно зареєстрованих внутрішньо переміщених осіб станом на січень 2024 року становить 4,9 млн осіб, причому 3,6 млн осіб – це громадяни України, які перемістились (чи повторно перемістились) після лютого 2022 року. Також варто відзначити, що з усієї офіційно оприлюдненої чисельності внутрішньо переміщених осіб 2,5 млн громадян не можуть повернутись до своїх домівок, оскільки їх житло зруйноване, знаходиться безпосередньо в зоні бойових дій або на тимчасово окупованій території. Повномасштабне вторгнення та бойові дії на значній території України стали причиною значного навантаження на державний бюджет, оскільки у внутрішньо переміщених осіб виникає цілий спектр нових потреб,

які вимагають оперативного реагування та своєчасного задоволення з боку державних органів соціальної опіки та підтримки і органів місцевого самоврядування. В тій чи іншій мірі урядом вживаються відповідні заходи для забезпечення ефективного функціонування системи соціальної підтримки населення. У березні 2022 року Постановою Кабінету Міністрів України було затверджено Порядок надання допомоги на проживання внутрішньо переміщеним особам, згідно якої до кінця року 2,3 млн внутрішньо переміщених осіб отримали від держави допомогу в загальному розмірі 52,8 млрд грн. В 2023 році отримувачами подібної допомоги вже були 2,5 млн внутрішньо переміщених осіб і її розмір становив 73,3 млрд грн ([Zahalna informatsiia..., 2022](#)). До того ж потрібно згадати ситуацію, про яку не воліють розповідати експерти. Вона полягає в тому, що на території України перебувають у полоні тисячі російських військових, і на їх утримання у відповідних місцях з державного бюджету виділяються також чималі фінансові ресурси.

Також важливим чинником погіршення демографічної ситуації є старіння населення. Причому цей аспект є дуже серйозним, оскільки одночасно негативно впливає на економічну ситуацію та на ситуацію на ринку праці. В найближчій перспективі не варто очікувати на позитивні зрушення в демографічній ситуації з огляду на те, що за кордон емігрувало багато молодих людей, включаючи матерів з дітьми. В зв'язку із значним погіршенням на ринку праці через відтік молодого населення в працездатному віці суттєво знижується спроможність держави підтримувати пенсійну систему та соціальні гарантії.

Ще з початку оголошення незалежності, міграційні процеси завжди були присутніми в Україні. Держава, вважаючи це природним та притаманним усім країнам процесом, не приділяла належної уваги формуванню відповідної міграційної політики, яка б регулювала відповідні процеси в суспільстві. З часом, розуміючи, що рівень соціальної мобільності зростає швидкими темпами, міграційна політика стала однією з важливих складових державного управління. Однак ще досі заходи, здійснювані державою щодо регулювання та управління міграційними процесами, далеко не повністю відповідають встановленим міжнародним стандартам і не мають належного наукового обґрунтування.

Повномасштабне вторгнення в лютому 2022 року спричинило колосальне зростання міграційних процесів в Україні, оскільки викликали бойових дій суттєво стимулюють міграційні потоки. Це все загострює і без того наявну проблему депопуляції населення. Відтік працездатного населення за межі держави є причиною зменшення податкових надходжень та стримуванню процесу загального економічного зростання, накладаючи негативний відбиток на ситуацію на ринку праці. І так нестабільна економічна ситуація ще більше погіршуватиметься, оскільки держава повинна здійснювати суттєві фінансові витрати на пенсійне забезпечення та соціальні гарантії внутрішньо переміщеним особам.

Для того, щоб документально підтвердити факт внутрішнього переміщення та мати змогу отримувати

державні соціальні виплати і пільги, подібні особи повинні бути враховані на обліку у відповідних державних органах соціального забезпечення та мати відповідну довідку. З весни 2022 року чисельність таких осіб кардинально зросла і переміщення людей із зони бойового конфлікту в більш безпечні регіони досягло колосальних масштабів. За даними Міністерства соціальної політики станом на грудень 2022 року чисельність офіційно зареєстрованих у облікових документах внутрішньо переміщених осіб становила 4,9 млн осіб, причому 3,6 млн осіб були внутрішньо переміщеними з весни 2022 року, тобто після початку повномасштабної війни. Із цієї кількості 2,5 мільйона осіб не можуть повернутися до своїх домівок через те, що їх житло зруйноване, або знаходиться в зоні активних бойових дій ([Ministerstvo sotsialnoi polityky Ukrainy, 2024](#)). Трійку лідерів за чисельністю внутрішньо переміщених на їх території осіб складали Львівська (13%), Закарпатська (9%) області та місто Київ (7%).

В той же час в результаті збройного конфлікту велика кількість громадян України емігрувала за її межі, отримавши статус біженця. Захистом прав та формуванням добробуту подібної категорії емігрантів займається Організація Верховного комісара ООН у справах біженців (УВКБ ООН). Обов'язки цього органу полягають у зборі, аналізі та оприлюдненні інформації стосовно становища відповідних груп населення, зовнішньо переміщених в результаті збройних конфліктів. За даними УВКБ ООН чисельність зовнішньо переміщених біженців в результаті збройного конфлікту з України складає 5,8 млн осіб, однак ці дані не враховують громадян, які втікали в треті країни Європи через територію держави-окупанта, не маючи інших фізичних можливостей. Загалом чисельність біженців за межі України становить близько 8 млн осіб.

Проблему, яка виникла на ринку робочої сили в Україні, можна було б вирішити за рахунок залучення мігрантів з інших країн. Однак досягти цього під час війни практично неможливо. Очікуваної міграції кваліфікованих працівників з країн, що розвиваються, не відбудеться, враховуючи умови воєнного стану та реальну небезпеку, пов'язану з чинником війни. До того ж, існують суттєві ризики, що мігрантам буде важко асимілюватися та інтегруватися в українське суспільство. Після війни дуже важливим етапом відновлення держави буде створення мультикультурного суспільства, де однією з найважливіших компонент повинна бути громадянська ідентичність.

Зважаючи на обережні прогнози щодо можливого повернення в України працездатного населення після завершення бойових дій, важливим чинником щодо подолання демографічних викликів є підтримка українських сімей, зростання рівня народжуваності та зниження передчасної смертності, кардинальна зміна відношення держави, до населення, яке старіє.

Негативні демографічні процеси в Україні були очевидними задовго до початку повномасштабного вторгнення держав-агресора, війна лиш суттєво їх пришвидшила. Тому державні інституції повинні зайнятися розробкою принципово нових комплексних

заходів в сфері демографічної політики, спрямованих на підтримку молоді, підвищення народжуваності та потенційного повернення людей працездатного віку, які вимушено емігрували за кордон.

Багато експертів відзначають також позитивні наслідки від зовнішньої міграції. Незважаючи на відтік працездатного населення та загострення демографічних проблем, зовнішні мігранти надсилають в Україну грошові перекази, які певною мірою стимулюють вітчизняну економіку та підвищують рівень життя своїх родин на батьківщині. За прогнозами фахівців у передвоєнні роки з-за кордону в Україну трудовими мігрантами переказувалось близько 5 млрд доларів США, що складало 4,5 % валового внутрішнього продукту, хоча насправді ці цифри оцінити важко через різні канали переказу коштів. До того ж не зовсім позитивно на економіку держави впливає те, що грошові перекази з-за кордону як правило витрачаються лише на споживання членів родин мігрантів і дуже рідко виступають інвестиціями у початок нового виробництва та створення нових робочих місць.

Проте в даному випадку мова йде про трудових мігрантів, які покинули межі країни власне для пошуку вище оплачуваної роботи за кордоном. З лютого 2022 року з'явилась величезна кількість біженців, які змушені були покинути власні домівки та перебраться у більш безпечні регіони за кордоном через бойові дії, з безпекових мотивів. Тому з початку повномасштабного вторгнення міграційні процеси в Україні зазнали серйозних структурних змін, тобто серйозно змінились пропорції співвідношення між добровільними та вимушеними мігрантами. До речі, за оцінками відповідних служб окремих держав ЄС близько третини наших мігрантів в цих державах не працюють, а живуть за рахунок урядової допомоги для переселенців з України.

Регулювання міграційних процесів з боку держави поки що не дало очікуваного ефекту. Причинами можна вважати непослідовність дій відповідних державних інституцій, наділених повноваження щодо управління міграційною політикою.

Також вагомою причиною, які суттєво знижує якість міграційної політики, варто вважати складне економічне становище держави, яке значною мірою пов'язане з потребами серйозних витрат на забезпечення обороноздатності держави. Утримання внутрішніх мігрантів, так званих внутрішньо переміщених осіб, потребує значних фінансових впливань, які суттєво обмежені дефіцитом державного бюджету. Міграційні потоки всередині держави створюють шалений тиск на соціально-економічний баланс держави.

З огляду на ситуацію, що склалась, цілком очевидно виглядає повна відсутність будь-яких активних дій з боку держави щодо створення правових передумов, які б могли гарантувати хоча б якісь зміни у функціонуванні державних інституцій, здійсненні інфраструктурної та технологічної модернізації, вдосконаленні реалізації прав та свобод громадян, створенні відповідних умов для добровільного повернення громадян до покинутих місць проживання або безболісної інтеграції в нових місцях проживання та роботи. Основною передумовою для проведення таких

очікуваних у суспільстві заходів повинно бути переможне для України завершення війни, залучення іноземних інвестицій для відбудови знищеної інфраструктури та забезпечення зростання економіки, наповнення бюджетів усіх рівнів достатньою кількістю фінансових ресурсів та підвищення добробуту життя громадян. Досягнення миру на справедливих для України умовах має стати основним стимулом для повернення внутрішніх та зовнішніх мігрантів до своїх домівок, оскільки мотивація жити на рідній землі завжди переважає усі інші тимчасові вигоди.

З початком повномасштабного вторгнення динаміка міграційних потоків в Україні кардинально зросла, що наклало негативний відбиток на демографічну ситуацію в країні та серйозно порушило баланс робочої сили на ринку праці. Частина міграційних процесів відбувалась всередині держави, коли громадяни, покидаючи свої домівки в зоні проведення бойових дій переселялись у більш безпечні та віддалені регіони країни. За даними Міністерства соціальної політики України чисельність офіційно зареєстрованих внутрішньо переміщених осіб станом на січень 2024 року становить 4,9 млн осіб, причому 3,6 млн осіб – це громадяни України, які перемістились (чи повторно перемістились) після лютого 2022 року. Також варто відзначити, що з усієї офіційно оприлюдненої чисельності внутрішньо переміщених осіб 2,5 млн громадян не можуть повернутись до своїх домівок, оскільки їх житло зруйноване, знаходиться безпосередньо в зоні бойових дій або на тимчасово окупованій території. Повномасштабне вторгнення та бойові дії на значній території України стали причиною значного навантаження на державний бюджет, оскільки у внутрішньо переміщених осіб виникає цілий спектр нових потреб, які вимагають оперативного реагування та своєчасного задоволення з боку державних органів соціальної опіки та підтримки і органів місцевого самоврядування. До того ж потрібно згадати ситуацію, про яку не воліють розповідати експерти. Вона полягає в тому, що на території України перебувають у полоні тисячі російських військових, і на їх утримання у відповідних місцях з державного бюджету виділяються також чималі фінансові ресурси.

З початку повномасштабного вторгнення військ держави-агресора міграційні потоки зачепили близько 13 млн громадян України. Переважна більшість з них (близько 8 млн осіб) змушені були емігрувати за межі держави, з них понад 5,8 млн осіб є дорослими, тобто потенційно людьми працездатного віку. Така кількість вимушених емігрантів наклала колосальний негативний відбиток на демографічну ситуацію в Україні та на ринок праці. Кількість пенсіонерів невпинно збільшується, відповідно зростає навантаження на державний бюджет в плані необхідності здійснення пенсійних виплат, а значна кількість працездатного населення, яке б мало приймати участь у створенні внутрішнього валового продукту задля наповнення бюджетів усіх рівнів, перебуває за межами держави.

Цікаво, що з 8 млн громадян України, які емігрували з початку війни за її межі, лише близько 450 тис. осіб стали за кордоном на відповідний консульський облік. Річ в тому, що взяття на консульський облік за

межами держави є здебільшого добровільним та не обов'язковим. Українська консульська служба у своїй роботі послуговується різними підзаконними нормативними актами. Після ухвалення Верховною Радою України Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо окремих питань проходження військової служби, мобілізації та військового обліку», який набув чинності 18 травня 2024 року, принципи та основні механізми роботи консульських установ України за кордоном потребують серйозного оновлення задля відповідності вимогам законодавства. Необхідно провести певний спектр технічних змін в плані алгоритмів роботи інформаційно-комунікаційних систем Міністерства закордонних справ, які застосовуються при виконанні певних консульських функцій. Звісно ж, робота консульських установ в цьому плані значно ускладнена через те, що менше 5% зовнішньо переміщених громадян України зареєструвались на консульському обліку у відповідних установах Міністерства закордонних справ за межами країни.

4 березня 2022 року Європейською Радою було прийняте рішення про надання тимчасового притулку особам, які шукають порятунку від війни в Україні. Особи, що підпадали під цю категорію, отримали право на тимчасовий захист терміном на один рік з можливістю продовження його ще на два роки у випадку, якщо війна триватиме. Відповідно цього рішення українські біженці мали право на проживання на території країн Європейського Союзу, забезпечення житлом, соціальною та медичною допомогою, безпечне розміщення дітей та підлітків без супроводу та юридично оформлену опіку над ними, доступ до освіти та ринку праці, можливість користування банківськими послугами, переїзд до іншої держави Європейського Союзу до видачі дозволу на проживання та вільне пересування державами ЄС протягом 90 днів в межах 180-денного періоду з часу отримання дозволу на проживання у приймаючій країні ([European Commission, 2023](#)).

Відрядно, що переліченими соціальними пільгами в державах Європейського Союзу могли користуватись лише громадяни України, які до 24 лютого 2022 року проживали на території своєї держави і покинули її межі після цієї дати, тобто переселенці, які опинились на території ЄС до початку повномасштабного вторгнення не отримали статусу осіб, які шукають притулку від війни в Україні. Також подібним соціальним захистом були наділені особи без громадянства та громадяни третіх країн з членами їх сімей, які до 22 лютого 2022 року законно проживали на території України, можуть підтвердити це діючим дозволом на постійне проживання та не мають безпечної можливості повернутись на тривалий час до країни свого походження ([European Commission, 2023](#)).

Відсутність достовірної інформації щодо реальної чисельності внутрішньо та зовнішньо переміщених після початку повномасштабної війни громадян України є серйозною перешкодою для ефективної реалізації заходів міграційної політики держави. З метою подолання та усунення даної проблеми потрібно шукати додаткові джерела інформації щодо кількості

осіб, які вимушено змінили місце проживання через ведення бойових дій на території їх проживання чи тимчасову окупацію таких територій. Потрібне всебічне залучення операторів мобільного зв'язку та Державної служби спецзв'язку та захисту інформації. З одного боку, дані мобільних операторів можуть дати інформацію щодо масштабів внутрішнього переміщення громадян України задля розробки заходів щодо зміни певних векторів державної міграційної політики та надання допомоги в цьому плані органам місцевого самоврядування. З іншого боку, розповсюдження подібної інформації певним чином може становити загрозу національній безпеці, оскільки оприлюднення особистих даних без згоди громадян не відповідає нормам чинного законодавства. Доцільно було б, щоб Міністерство соціальної політики диференціювало інформацію про кількість внутрішньо переміщених осіб за їх віком, громадянством та місцями переселення, що не дозволяє чітко визначити кількість виборців зі статусом внутрішньо переміщених осіб. Важливим етапом також є налагодження механізму моніторингу за переміщенням внутрішньо переміщених осіб, оскільки багато з них не є офіційно зареєстрованими та не мають підтвердженого в державних органах статусу такої особи. Це особливо важливо для налагодження органами Державного реєстру виборців обліку потенційних виборців за новим місцем проживання.

Звичайно ж, нестабільність безпекової та економічної ситуації не дають державним органам в повній мірі залучити усі можливості для всебічної реалізації міграційної політики. Однак, не зважаючи на існуючі проблеми, доцільно було б відшукати можливості для першочергового вирішення наступних проблем. По-перше, потрібно визначитись з методологією визначення масштабів переміщення громадян України за кордон та уніфікувати її на усіх рівнях. По-друге, знайти причини суттєвих розбіжностей в даних Державної прикордонної служби України та міжнародних організацій щодо чисельності зовнішньо переміщених осіб. По-третє, знайти нові ефективні механізми обліку громадян України за кордоном з обов'язковим вдосконаленням системи консульського обліку. По-четверте, необхідною є розробка критеріїв визначення статусу переміщених осіб у відповідності до міжнародних норм та стандартів задля успішної інтеграції українського міграційного законодавства в законодавство Європейського Союзу. Перелічені заходи нададуть можливість вдосконалити реалізацію державної міграційної політики в умовах воєнного стану та складної економічної ситуації.

У випадку виникнення масштабних вимушених безпековою ситуацією міграційних потоків міжнародне право передбачає абсолютно чіткий алгоритм наступних дій. На першому етапі необхідним є надання екстреної допомоги вимушеним переселенцям. Далі у випадку налагодження безпекової ситуації в місці постійного проживання переселенців можливіми є три варіанти:

- повернення вимушених мігрантів на батьківщину;
- інтеграція та налагодження життя в місці, де особа опинилась після міграції;

- переселення на інше місце подальшого проживання.

Безумовно, що найкращим є перший варіант, який передбачає безпечне повернення до попереднього місця проживання, з чим погоджується більше 60% опитаних громадян України, змушених покинути свої домівки після початку повномасштабного вторгнення держави-агресора.

Враховуючи те, що прагнення людини мирно жити в рідному та звичному для неї культурному та географічному середовищі є природним та притаманним більшості явищем, міжнародною спільнотою вироблено певні механізми та правові засади репатріації вимушених мігрантів. Основні процедури повернення переселенців до безпечних місць попереднього проживання повинні відповідати так званому принципу 4R, який включає в себе репатріацію, реінтеграцію, реабілітацію та реконструкцію. У Глобальному договорі щодо біженців, прийнятому в 2018 році Генеральною Асамблеєю ООН, також наголошується на тому, що добровільна репатріація за досягнення умов безпеки та дотримання гідності є найкращим рішенням у більшості ситуацій щодо біженців.

Міжнародна спільнота в подібних випадках завжди готова надавати допомогу в ліквідації перешкод добровільній репатріації переселенців, проте повна відповідальність за створення відповідних умов для повернення своїх громадян, безумовно, покладається на країни на країни їх першочергового походження. Також відповідні та принципово відмінні від початкових умов повинні бути створені для повернення до рідних домівок жінок, дітей, людей з інвалідністю та осіб похилого віку.

Найважливішим етапом при можливій репатріації біженців, має бути схвалення урядом держави, яка прагне повернути своїх громадян на батьківщину, комплексного програмного документа щодо повернення біженців, який містив би стратегічне інтегроване планування та міцну інституційну співпрацю між урядовими структурами, бізнесом та міжнародними організаціями. Лише за умов схвалення такої стратегії на урядовому рівні різного роду міжнародні організації можуть бути зацікавленими у сприянні соціально-економічному розвитку країн походження біженців, зокрема у наданні переселенцям засобів для існування на початковому етапі, допомоги у першочерговому вирішенні житлових, майнових, земельних та інших проблем.

Станом на середину 2023 року у світі налічувалось 36,4 млн вимушених переселенців, з них близько 21 % становили українські мігранти. Відповідними установами, які мають повноваження для реалізації міграційної політики в державах Європейського Союзу впродовж 1989-2018 рр. проводились дослідження щодо реальних масштабів репатріації біженців до місць попереднього проживання. Результати проведених досліджень засвідчили, що навіть до країн, де вже 10 років панував мир, повернулось лише близько третини біженців. Лише в 15-ти з 53-ох досліджених випадків частка репатріантів перевищувала 50%. Звичайно ж, результати подібного дослідження дають мало підстав для будь-яких узагальнень, оскільки в кожному з варіантів безпекова ситуація та інші перед-

умови для повернення біженців є абсолютно різними. Однак найбільш чітко проглядаються наступні ситуації:

- найактивніше спостерігається добровільне повернення вимушених мігрантів за умови досягнення миру в перші роки, з часом інтенсивність таких процесів відчутно знижується;
- суттєво полегшує повернення та сприяє інтенсивності тих процесів географічна близькість країни останнього перебування до країни попереднього перебування;
- з більшим бажанням мігранти повертаються додому з країн з нижчим рівнем соціально-економічного розвитку на відміну від країн з високим рівнем життя.

На інтенсивність репатріації вимушених біженців до місць попереднього перебування впливає багато чинників, які можна класифікувати в три групи: індивідуальні характеристики мігрантів, структурні та політичні чинники. До індивідуальних характеристик біженців варто віднести стать, вік, склад сім'ї, освіту, життєвий досвід.

Зрозуміло, що у випадку відсутності родичів на батьківщині чи при наявності дітей шкільного віку, які здобувають освіту в країні тимчасового притулку, мотивація буде суттєво нижчою у порівнянні з іншими випадками. Також важко спонукати до повернення осіб, які знайшли за кордоном високооплачувану роботу, яка в країні їх походження оплачується суттєво нижче.

Структурними чинниками варто вважати порівняльну оцінку безпекової та соціально-економічної ситуації в країні походження біженців із ситуацією в країні їх притулку, де вони перебувають на даний мотив. Якщо подібна ситуація в країні походження мігрантів є суттєво гіршою ніж в країні притулку, мотивацію для повернення знайти важко.

До політичних чинників прийнято відносити політичну ситуацію в країні походження. Завжди є більша мотивація повернутись в державу, яка сповідує демократичні цінності, в якій відчутним є вплив міжнародних гуманітарних організацій, на відміну від держав, де править диктатура.

Безумовно, що при ухваленні рішення про повернення на батьківщину, вимушені біженці повинні володіти абсолютно достовірною інформацією про безпекову ситуацію в місці попереднього постійного проживання та прийнятність умов для проживання. Важливим є те, щоб офіційна інформація від органів державної влади як на батьківщині, так і в країні тимчасового притулку, повинна бути такою, щоб вселяла довіру потенційним репатріантам.

Серед чинників повернення помітну роль відіграють соціальний капітал та соціальні зв'язки, з якими пов'язане відчуття приналежності до певної спільноти та до місця, яке ця спільнота вважає домом. Таке відчуття має кілька вимірів: по-перше, це зв'язок із місцем, де минули роки життя; по-друге, з народом, етнічною групою; по-третє, з державою, через належність до громадянства та реалізацію передбачених ним прав. Тому рішення біженців про повернення на батьківщину великою мірою залежить від політики держави походження щодо зв'язків з громадянами за

кордоном, підтримки відчуття національної єдності, а також діяльності різноманітних земляцьких об'єднань.

Одним з найважливіших мотиваційних чинників для повернення мігрантів, який особливо актуальний на сьогоднішній день для України, є свобода пересування. Якщо біженці, повернувшись на батьківщину, матимуть можливість у випадку погіршення ситуації повернутись до місця тимчасового притулку, матимуть доступ до транскордонної мобільності, це слугуватиме вагомою мотивацією для добровільної репатріації.

Висновки

Масштаби міграційних процесів в Україні з початку повномасштабного вторгнення держави-агресора в лютому 2022 року наклали суттєвий негативний відбиток на економіку держави. Суттєво скоротились бюджетні надходження через величезний дисбаланс між попитом та пропозицією на ринку праці, погіршилась демографічна ситуація, значно зросли непередбачувані та не закладені в бюджеті витрати на утримання внутрішніх переселенців. Все це стало першопричиною різкого погіршення економічної ситуації в державі та значно ускладнило можливості фінансування не лише витрат на забезпечення її обороноздатності, але й підтримання на мінімально допустимому рівні добробуту громадян країни. Подальше продовження бойових дій на значній території України сприятиме зростанню міграційних потоків як всередині держави, так і за її межі. Необхідним є термінове застосування різного роду дипломатичних важелів задля залучення фінансової допомоги держав-партнерів з метою стабілізації економічної ситуації в країні.

Перспективи подальших досліджень. Важливим напрямом подальших наукових досліджень повинна бути розробка більш дієвих механізмів здійснення державної міграційної політики в умовах воєнного стану. Прагнення держави повернути своїх зовнішньо переміщених осіб на батьківщину має бути підкріплене реальними потугами урядових інституцій у створенні належних умов проживання, роботи, побуту та, найголовніше, безпечного та мирного внутрішнього середовища. Лише у подібному випадку мотивація вимушених біженців до повернення додому буде високою і це сприятиме вирішенню демографічних та інших проблем в країні їх походження.

References

- Bobrova, D., & Don, O. (2023). International labor migration and its impact on the labor market of Ukraine in the context of Russian military aggression. *Galician economic journal*, 82(3), 216–226. doi: 10.33108/galicianvisnyk_tntu2023.03.216.
- European Commission. (2022). Ukraine: Commission proposes temporary protection for people fleeing war in Ukraine and guidelines for border checks. URL: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_22_1469 (In Ukrainian).

- Holota, N. P., Mykhailov, R. I., & Mashtalir, M. O. (2023). Impact of digitalization on migration processes: legal aspects. *Academic Visions*, (17). doi: 10.5281/zenodo.7774383.
- Ministry of Social Policy of Ukraine. (2024). Official website. URL: <https://www.msp.gov.ua/> (in Ukrainian).
- Ptoukha Institute for Demography and Social Studies of the National Academy of Sciences of Ukraine. (2022). Demografichni pronozy. URL: <https://idss.org.ua/index> (in Ukrainian).
- Pyshchulina, O., & Yurchyshyn, V. (2023). Mihratsiini proiavy ta vplyvy – uroky dlia Ukrainy. Analitychna dopovid. Razumkov centre. URL: <https://razumkov.org.ua/images/2023/05/09/2023-MATRA-I-KVARTAL-5.pdf> (In Ukrainian).
- Tomashuk, I., & Boltovska, L. (2022). Migration processes in the context of globalization of the world economy. *Economy and society*, (40). doi: 10.32782/2524-0072/2022-40-50.
- Zahalna informatsiia pro diialnist UVKB OON v Ukraini. (2022). URL: <https://www.unhcr.org> (in Ukrainian).